

Tom 14/2022, ss. 249-269
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2022.14(7)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Marian Zdzisław Stepulak
Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku
ORCID: 0000-0002-5144-9217

Naród w twórczości Księdza Profesora Czesława Stanisława Bartnika

The nation in the work of Rev. Prof. Czesław Stanisław Bartnik

Streszczenie:

W artykule został podjęty problem narodu w twórczości Księdza Profesora Czesława Stanisława Bartnika. Ksiądz Profesor swoją działalność dydaktyczną i naukową związał z Wydziałem Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Pozostawił ogromny dorobek naukowy w postaci 120 monografii naukowych oraz około 3 tysięcy artykułów. Zmarł 21 marca 2020 roku mając niespełna 91 lat. Był twórcą personalizmu uniwersalistycznego. Niniejszy artykuł rozpoczyna się od analizy pojęcia narodu. Profesor Bartnik podjął się stworzenia własnej, bardzo precyzyjnej definicji. W drugiej części artykułu Ksiądz Bartnik podjął naukową refleksję nad pojęciami narodu i nacjonalizmu oraz dokonał ich zróżnicowania. W swojej koncepcji teologii narodu odrzucał jakiegokolwiek rodzaj nacjonalizmu. Oryginalnym elementem artykułu jest przedstawienie personalistycznej koncepcji narodu w ujęciu Księdza Profesora Czesława Stanisława Bartnika. Bardzo ważną częścią artykułu jest problem narodu

w kontekście moralności i religijności. Zdaniem Profesora zdrowa tkanka narodu kształtuje się na bazie moralności i religijności. Cały artykuł zamyka zakończenie – ku teologii narodu. Profesor bowiem problematykę narodu osadził bardzo mocno w przestrzeni teologii narodu. Zakończenie zatem stanowi koherentną syntezę.

Słowa kluczowe: nacjonalizm, naród, moralność, personalizm, religijność, teologia narodu.

Abstract:

The article deals with the problem of the nation in the work of Rev. Prof. Czesław Stanisław Bartnik. The Reverend Professor linked his teaching and research activities with the Faculty of Theology of the John Paul II Catholic University of Lublin. He left a huge scientific output in the form of 120 scientific monographs and about 3,000 articles. He died on March 21, 2020 at the age of 91. He was the creator of universalist personalism. This article begins with an analysis of the concept of nation. Professor Bartnik undertook to create his own, very precise definition. In the second part of the article, Father Bartnik undertook a scientific reflection on the concepts of the nation and nationalism and differentiated them. In his concept of the theology of the nation, he rejected any kind of nationalism. The original element of the article is the presentation of the personalistic concept of the nation as perceived by Professor Czesław Stanisław Bartnik. A very important part of the article is the problem of the nation in the context of morality and religiosity. According to Professor, the healthy tissue of the nation is shaped on the basis of morality and religiosity. The whole article ends with the conclusion – towards the theology of the nation. Professor placed the issues of the nation very firmly in the space of the theology of the nation. Thus, the conclusion is a coherent synthesis.

Keywords: nationalism, nation, morality, personalism, religiosity, theology of the nation.

Wprowadzenie

Ksiądz Profesor Czesław Stanisław Bartnik urodził się 9 sierpnia 1929 roku w Żrebcach (dawniej Żrzebce) koło Szczecbrzeszyna na północnym obrzeżu Grodów Czerwieńskich. Cztery klasy Szkoły Powszechnej skończył w Żrebcach w latach 1936-1940, a dalsze trzy lata w Szczecbrzeszynie. W lipcu 1943 roku jego rodzina została wysiedlona do Gorajca. Na wiosnę 1944 roku Czesław razem ze swoim bratem Józefem

rozpoczęli naukę w tajnym Gimnazjum w Radecznicy. Naukę kontynuował w Szczepieszynie w latach 1944-1947, a ukończył w Liceum Biskupim w Lublinie egzaminem dojrzałości w Państwowym Liceum dla Dorosłych im. T. Kościuszki w roku 1948. Następnie wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Lublinie, studiując przez dwa lata na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a przez trzy dalsze lata na Wydziale Teologii. Święcenia kapłańskie przyjął w Lublinie w 21 czerwca 1953 roku, uzyskując wcześniej magisterium z teologii w zakresie historii Kościoła. Po święceniach został skierowany na studia doktoranckie w zakresie teologii fundamentalnej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdzie pod kierunkiem księdza profesora Bolesława Radomskiego (który był specjalistą z religiologii) napisał pracę licencjacką: *Romano Guardini. Metoda witalistyczno-fenomenologiczna*, [Lublin 1954], a następnie doktorską: *Formacja światopoglądowa Niemieckiego Ruchu Młodzieżowego w publikacjach Romano Guardiniego* [Lublin 1956].

Działalność dydaktyczną Księdza Profesora Bartnika zainicjowały w roku akademickim 1957/58 wykłady zlecone z teologii fundamentalnej (traktat eklezjologiczny) na kursie zwyczajnym „A” Wydziału Teologii oraz w Wyższym Seminarium OO. Kapucynów w Lublinie (z całości). Jednocześnie otrzymał wykład ze starożytnej i średniowiecznej historii Kościoła na kursie zwyczajnym „B” dla świeckich oraz seminarium z filozofii historii w Instytucie Wyższej Kultury Religijnej. W rok później podjął wykłady z historii filozofii na kursie zwyczajnym „A”. W roku 1963 zostaje adiunktem przy Katedrze Chrystologii Apologetycznej, którą kierował Ksiądz profesor Edward Kopeć. Pełnił funkcje administracyjne i wychowawcze w Wyższym Seminarium Duchownym w Lublinie w latach 1959-1966 jako prefekt, a w latach 1966-1973 jako wicerektor [por. Fac, 2009].

W latach 1967-1968 dzięki stypendium kardynała Karola Wojtyły odbył studia uzupełniające z teologii historycznej w Instytucie Katolickim w Paryżu u J. Daniélou oraz na Uniwersytecie Katolickim w Louvain u R. Auberta, G. Thilsa i G.

Philipsa. Habilitował się w zakresie teologii fundamentalnej i teologii historii w 1966 roku na podstawie rozprawy: *Teologia historii według Leona Wielkiego*. W 1969 roku otrzymuje Katedrę Teologii Historii, przemianowaną przez przeciwników tej dyscypliny na Katedrę Historii Dogmatów (na Sekcji Teologii Dogmatycznej). W 1974 roku uzyskuje tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a w 1980 roku profesora zwyczajnego.

Od 1991 został wybrany członkiem Centralnej Komisji ds. Tytułu Naukowego i Stopni Naukowych, członkiem czynnym TN KUL.

W roku 1997 utworzył Katedrę Teologii Historycznej, którą kierował do przejścia na emeryturę. W latach 2003-2007 był członkiem Komitetu Nauk Teologicznych przy PAN, a od roku 1996 członkiem Komisji Nauki Wiary. Od października 2006 roku został profesorem na kierunku społeczno-politycznym w Wyższej Szkole Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu. W roku 2004 przeszedł na pełną emeryturę. Zmarł 21 marca 2020 roku [Gózdź, 2009, s. 19-29; Kowalczyk, 2004, s. 7-9; Kowalczyk, 2009, s. 7-9].

Pozostawił po sobie ogromny dorobek naukowy m.in. ponad 120 monografii naukowych i około 3 tys. artykułów. Jest uznawany za twórcę personalizmu uniwersalistycznego. Jednym z aspektów, którymi zajmował się Ksiądz Profesor była teologia narodu. W tym kontekście powstał niniejszy artykuł. W artykule tym zostało podjęte zagadnienie pojęcia narodu według Księdza Profesora Bartnika. Następnie zostanie poruszona kwestia naród i nacjonalizm. W kolejnej części zostanie przedstawiona personalistyczna koncepcja narodu w ujęciu Profesora. Istotnym elementem artykułu jest również kwesta: naród - moralność i religijność. Bardzo oryginalne jest ukazanie również praw narodu sformułowanych przez Księdza Profesora. Całość artykułu zajmuje zakończenie – ku teologii narodu.

Pojęcie narodu

Naród (gr. *ethnos*, łac. *gens*, *natio*) określany jest jako byt społeczny, powstały na fundamencie naturalnej skłonności ludzi do tworzenia wspólnoty, konstytuowany przez świadomość narodową, wspólnotę pochodzenia, losu, kultury, przestrzeni społecznej i językowej, a także religię [Kowalczyk, 2009a, s. 756]. Pojęcie „naród” jest współcześnie przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin i dyscyplin naukowych. W tym aspekcie termin ten jest różnie rozumiany i definiowany. Jednym z podejść jest rozumienie narodu w kategorii „teologii narodu”. Ksiądz Profesor Bartnik twierdzi, iż termin „teologia narodu” nie jest pojęciem prostym. Teologia narodu nie ma nic wspólnego z fantazją narodową, millenaryzmem, socjalizmem chrześcijańskim, różnymi utopiami narodowo-społecznymi, oczekiwaniem na epokę Ducha Świętego, gnostycyzmem, megalomanią narodową, nacjonalizmem, apokaliptyką narodową a nawet mesjanizmem. „Wszystkie te postawy rozwijają się raczej poza sceną chrześcijańską, albo co najwyżej na jej peryferiach, jak u braci polskich, w towiańszczyźnie, wolnomularstwie polskim, w ruchach nacjonalistycznych, w literaturze fantastycznej, w twórczości ludowej. Najczęściej myli się mesjanizm z teologią narodu” [Bartnik, 1986, s. 19; Bartnik, 2001]. Pojęcie „naród” (od narodzić się, rodzić, na-rodzić w sensie urodzić mnóstwo) jest stosunkowo nieostra. Zdaniem Profesora określenia narodu są konstruowane z rozmaitych pozycji:

- antropologiczno-etniczne, poszukujące specyfiki i tożsamości kolektywu o naturze pochodzeniowym, biologicznym, psychologicznym oraz obyczajowym;
- społecznych, ekonomicznych oraz ustrojowych;
- polityczne, określające naród poprzez elementy państwa, ustroju władzy, wspólnoty życia politycznego i publicznego;
- historyczne, uwzględniające konkretne przypadki powstania i kształtowania się narodu w historycznym czasie i przestrzeni;

- filozoficzne, idące z reguły za idealizmem niemieckim i dostrzegające naród jako konkretną substancję zbiorową, składającą się z ducha i ciała oraz jako fazę ewolucyjną ludzkości [Bartnik, 1986, s. 2; Bartnik, 1990, Bartnik, 2001; por. Stepulak, 2021, s. 277].

Książd Profesor bardzo oryginalnie analizuje charakter współczesnych ataków na kategorię „naród”:

- W nauczaniu Kościoła katolickiego narody jawią się jako społeczności stworzone przez samego Boga i stanowiące żywe oparcie dla Kościoła. Niektórzy jednak twierdzą, iż narody są fikcją religijną. W rzeczywistości bowiem istnieją społeczności, które kształtowane są wyłącznie przez samego człowieka, przez ideologie, poprzez „inżynierię społeczną”.
- Narody w pojęciu katolickim są związane kodeksem etycznym, normami etycznymi i moralnymi, wyższymi wartościami, obowiązkiem czynienia i poszanowania dobra wspólnego. Są jednak i tacy, którzy odrzucają Dekalog i kreują dowolną etykę społeczną. Jest to przede wszystkim etyka relatywistyczna i sytuacyjna.
- Narody w świetle nauki katolickiej posiadają w sobie wartość bezwzględną. „Inżynierowie nowego społeczeństwa” nie dostrzegają w narodzie osób ani dzieci Bożych. Widzą tylko elementy społeczne, obywateli, jednostki, ruchy socjalne, siły. Nie ma tutaj miejsca na spojrzenie personalistyczne.
- Naród posiada swoją głębię, sumienie, rodzinną atmosferę, solidarność, ofiarność; naród nie pozostaje w służbie jakiegokolwiek partii, ustrojowi, ideologii, lecz wszystkie one służą narodowi. W tym kontekście tzw. „społeczeństwa naukowe” budują na interesie, biznesie, wyzysku, walce. Ponadto nie poczuwają się do jedności narodowej. Najwyższa solidarność dla nich to solidarność klik, której nie można naruszyć ani zniszczyć.
- W ślad za „narodem” odrzucane są w Polsce takie wartości, jak ojczyzna, tradycja, język rodzimy (wprowadza

się angielski, jak kiedyś magnateria wprowadzała francuski). Odrzuca się także Kościół katolicki, którym nie da się manipulować, ze względu na ponadnarodową postawę polskiego duchowieństwa. „W miejsce narodu wprowadza się u nas „społeczeństwo” czy „społeczeństwo obywatelskie” jako fenomen płytki, materialny, bezosobowy, którym da się rządzić przez mass media, pieniądz, towar, technikę. Kościół zaś ma być „dopuszczalny” tylko wtedy, gdy będzie poddany nie hierarchii, lecz „świeckim elitom postępowym”, które „zmodernizują” jego naukę i postawę” [Bartnik, 1999b, s. 14; por. Stepulak, 2021, s. 277-278].

- Wielu pseudoekumenistów próbuje wyrzucić słowo „naród” nie tylko z mass mediów, ale również z samego Pisma Świętego, zastępując je słowem „ludzie” lub „społeczeństwo”. Tak np. w wielkim nakazie misyjnym [Mt 28,19] zamiast: „nauczajcie wszystkie narody”, dają: „nauczajcie wszystkich ludzi”. „Zresztą Pismo Święte przedstawiają nieraz jako rzekomo nacjonalistyczne. Na wszystkie sposoby ucieka się od prawdy, że Bóg stworzył człowieka, a pośrednio i narody” [Bartnik, 1999b, s. 15 por. Stepulak, 2021, s. 278]. W kontekście walki z pojęciem „naród” można powiedzieć, iż walka ta przybiera na sile, a jej celem jest całkowite usunięcia tego pojęcia ze słownika współczesnej polityki europejskiej.

Istotną kwestią znaczącą dla zrozumienia narodu jest jego godność. Profesor uważał, iż „godność narodu jako ograniczonej społeczności osób jest bezpośrednią i prostą konkluzją godności osoby ludzkiej, zarówno w zakresie stworzonym, jak i zbawczym, filozoficznym i teologicznym, jakkolwiek „po drodze” są jeszcze: godność rodziny, rodu, plemienia, które to społeczności - tak jak i naród - mają coś więcej niż samotna jednostka, a mianowicie spotęgowaną godność społeczności, godność wspólnotowości, godność współgotowości, niejako godność „osoby społecznej”, która jest jednak jakoś misteryjnie skorelowana z godnością osoby indywidualnej” [Bartnik, 2006,

s. 19; Bartnik, 1990; Bartnik, 1990; Bartnik, 1990a]. Ksiądz Bartnik w tym wymiarze wraca do założeń psychologii osoby, zaznaczając jej szczególną rolę w rozumieniu społecznym. Godność narodu wypływa z jej struktury, której elementem jest nie tylko sfera somatyczna, ale i psychiczna oraz quasi - osobowa, transcendująca wszystkie jednostki składowe razem. Naród posiada również godność moralną, społeczną i twórczą, a także kulturalną i dziejową. Współcześnie istnieją narody o wielkiej godności moralnej i kulturotwórczej, ale mamy również do czynienia z narodami grabieżczymi, rozbójniczymi, a nawet zbrodniczymi. Profesor przestrzega przed zakusami podziałów Polski na regiony, bo gdyby do tego doszło, ucierpiałby również naród, który stanowi całość, chociaż do którego wchodzi różne narodowościowe grupy [Bartnik, 2011, s. 135-144; Bartnik, 2011a; Stepulak, 2021, s. 279]. Oprócz godności Ksiądz Bartnik wymienia inne cechy Polaka: „Polaka cechowała łagodność, życzliwość, towarzyskość i otwartość na drugiego człowieka, w tym szczególnie na obcokrajowców. Polaka cechuje na ogół żywa i subtelna inteligencja i różnorodne uzdolnienia. Polak miał i ma wysokie poczucie godności osobistej, dumy i honoru. Jest naszą cechą także duża emocjonalność, porywczość, wielka fantazja, optymizm, a wreszcie poczucie humoru, żartobliwość i talent zabawowy” [Bartnik, 2009, s. 247].

Pojęcie „naród” ma wieloznaczeniową naturę, jednakże w naukowej refleksji Księdza Profesora Bartnika termin ten nabrał jednoznacznej i precyzyjnej interpretacji.

Naród i nacjonalizm

Bardzo ważnym – zdaniem Profesora – zagadnieniem jest rozróżnienie dwóch pojęć: „naród” i „nacjonalizm”. W tym przypadku rodzą się dwa niebezpieczeństwa: negacja narodu albo jego gloryfikacja, a nawet ubóstwienie. Negacja narodu idzie w parze z negacją osoby ludzkiej, rodziny i Kościoła. Otwiera ona wolną drogę do eksperymentów frankensteinowskich i do zawładnięcia świata przez oligarchów „bogów bogac-

twą” i „bogów polityków”. Profesor uważa, że znacznie gorsze jest ubóstwienie narodu. Nacjonalizm polega na nieuznaniu narodu, miłości ojczyzny i gotowości oddania za nią życia, Budowany jest on bowiem na skrajnym egoizmie narodowym, chorobliwej megalomanii, stawianiu go ponad etykę i religię, jak to jest w zwyczaju terrorystów nacjonalistycznych. Aktualnie polskie środki społecznego przekazu prawie w całości operują słowem „nacjonalistyczny”, zapominając o słowie „narodowy”. Zdaniem Profesora jest to efekt edukacji marksistowskiej [Bartnik, 1999b, s. 15]. W sytuacji, kiedy naród jest ubóstwiany, rodzi się szatański nacjonalizm. W sytuacji, kiedy negowane są wszystkie inne narody z własnego punktu widzenia, powstaje potworny rasizm, niestety uprawiany również współcześnie. Bywa również i tak, iż odrzuca się kategorię narodu, co czynią niektóre ideologie UE, efektem tego jest wykluczanie etyki społecznej, praw osoby zbiorowej i godności osoby oraz całych wspólnot ludzkich [Bartnik, 2005, s. 36; por. Stepulak, 2021, s. 279].

To wszystko potęguje agresję na polski naród i Kościół katolicki w Polsce. Przed przystąpieniem Polski do UE większość naszych, polskich polityków zapewniało, iż nie będziemy jako naród przyjmować niemoralnej i antykatolickiej ideologii liberalnej wypełniającej pustkę po religii i etyce. Ale tak się nie stało, zapewnienia te okazały się zwykłymi kłamstwami. Ideologia unijna preferuje natomiast judaizm, islam, protestantyzm, prawosławie, hinduizm, buddyzm i wiele sekt, atakuje zaś katolicyzm w dwóch formach: otwarcie i w sposób skryty [Bartnik, 2013, s. 67; por. Stepulak, 2021, s. 279-280]. Współczesny liberalizm jest szczególnym wrogiem narodu. Profesor pisze m.in.: „Życiem publicznym rządzą wszędzie jakieś organizacje i grupy ponadpaństwowe, koncerny, kartele, rekiny gospodarczo - społeczne, układy tajnych służb, ponadpaństwowi oligarchowie. U nas padają całe gałęzie przemysłu, zakłady, działy produkcji, w wilczej konkurencji firm wygrywają zawsze firmy zagraniczne” [Bartnik, 2010, s. 163]. Zdaniem Profesora naród stanowi konieczny, naturalny zapodmiotowany byt

Kościoła powszechnego. „Oprócz Kościoła „duszy”, Kościoła rodziny (dom), Kościoła parafii i Kościoła Diecezji (biskupiego) istnieje jeszcze Kościół narodu. W Polsce i Europie Wschodniej jest to Kościół niesłyszanie bardziej rzeczywisty niż Kościół biskupi. Nie jest on „narodowy” w tym znaczeniu, żeby naród miał być kategorią nadrzędną nad nim, lecz jest to Powszechny Kościół Chrystusa, tyle że ucieleśniający się w narodzie. W ślad za tym Kościoły lokalne zespala się w jedną, ograniczoną całość w obrębie narodu. Kościół powszechny nie może nie być Kościołem narodu, każdego narodu, jeśli w ogóle ma być żywy, konkretny, dotrzymujący kroku dziejom, historyczny” [Bartnik, 1999b, s. 96]. Pojęcie narodu jest obce próbom ujęcia go w kategoriach nacjonalistycznych. Profesor Bartnik wyraźnie takiej tendencji się sprzeciwia.

Personalistyczna koncepcja narodu

Ksiądz Profesor Czesław Bartnik personalizmu uniwersalistycznego stworzył również niepowtarzalną personalistyczną koncepcję narodu. Koncepcja ta odnosi się do kilku aspektów. Pierwszym z nich jest aspekt materialno-cielesny. W tym przypadku naród jawi się jako postać uniwersalnej, ewoluującej antropogenezy społecznej. Należy to rozumieć jako pewien skok ewolucji ludzkiej ponad rodzinę, grupę, ród, szczep, plemię, związek plemion. Naród jest pod tym względem biologicznie bliski filogenezie. „Naród w aspekcie biogenetycznym jest najwyższej i najściślej zorganizowaną formą wiązania się określonej ludności z ziemią, terenem, puszciami, stepami, górami, polami uprawnymi, przymorzami, międzyrzeczem, archipelagami wysp, konkretnymi środowiskami geograficznymi. Dzieje się to na bazie skomplikowanego związku zbiorowości ludzkiej z geogenezą i biogenezą, jakkolwiek w narodzie element ludzki jest wiodący i może on zmienić terytorium, może być rozsiany po różnych terenach jednocześnie lub też - w przeciwieństwie do państwa - może nie posiadać ściśle określonych granic politycznych” [Bartnik, 1999b, s. 32]. To właśnie z biogenezy wy-

rasta historia i tradycja. Historia i dzieje dają bowiem swojemu narodowi specjalne treści, doświadczenie, ideologię, tworzywo duchowe i wychowawcze oraz specyficzny pęd egzystencjalny. Historia w naturalny sposób spotyka się z tradycją. Współorganami „ciała” narodu jest również ekonomia i cywilizacja. W tym przypadku można mówić o szczególnej gospodarce narodowej, różniącej się od sumy indywidualnych gospodarek. „Każdy naród, mimo różnic gospodarczych, najlepiej odpowiada organizmowi tegoż narodu, jego cechom fizycznym i psychicznym oraz umożliwia jego dalszy prawidłowy rozwój” [Bartnik, 1999b, s. 33]. Na wymienione powyżej „ciało” ogromny wpływ wywiera cywilizacja, którą Profesor analizuje jako zespół środków rozwijających biologiczne, psychiczne i duchowe życie narodu. Chodzi w tym przypadku o technikę, sposób życia, folklor, obyczaje, prawodawstwo, metody adaptacji do swojej czasoziemni, samoobronę i to wszystko, co jest swoistą morfologią narodową w aspekcie materialnym. Cywilizacja jest równocześnie przedłużeniem antropogenezy narodowej. Wyraza ona z organizmu narodu [Stepulak, 2021, s. 280-281].

Drugim aspektem personalistycznej koncepcji narodu jest aspekty psychologiczny. Zdaniem Profesora Bartnika każdy naród posiada swoje życie psychiczne, wewnętrzne i podmiotowe. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na świadomość narodową czy też współświadomość narodową. Chodzi w tym przypadku o zwartą świadomość zbiorową, która oznacza, że stanowimy naród, że razem myślimy, egzystujemy, chociaż każdy na swój sposób, w jednym i tym samym organizmie społecznym. W naszym społeczeństwie można zauważyć dynamiczną, żywą świadomość narodową - polską. Z tego rodzaju świadomością wiąże się specjalny rozum narodowy, samopoznanie narodowe, konkretny system myślowy i wyobrażeniowy, tego rodzaju zjawiska nie może przeoczyć żadna polityka [Bartnik, 1999b, s. 34; por. Stepulak, 2021, s. 281].

Oprócz podkreślenia wagi świadomości narodu Ksiądz Profesor zwraca uwagę na wolę zbiorową. Pojmuje ją jako władzę nad sobą samym, siłę własnych dążeń, możliwość dokonywania

autonomicznego wyboru i podejmowania decyzji. W tym procesie rodzi się zbiorowa wola - samowłasności, wolności, rozwoju. Z niej z kolei wyrasta cała *praxis* narodowa - działanie narodowe, dzieła, czyny, postawy, zachowanie się. Do tego można zaliczyć empatię narodową, którą należy rozumieć jako pełne „wejście” we wzajemne potrzeby, emocje, uczucia, przeżycia oraz doświadczenia poszczególnych osób z danego narodu. Naród ma także coś wspólnego, co można by nazwać Sercem, które jest pewnego rodzaju zmysłem wspólnym, czuciem razem. Patriotyzm w narodzie jest miłością szacunku i odnosi się do wspólnej ojczyzny. Empatia buduje na miłości społecznej. A-patia, czyli bez-czucie rozkłada naród, natomiast czucie razem buduje i kształtuje go, a poza tym daje wielką dynamikę i siłę. Rodzi się określony zestaw emocjonalny i uczuciowy narodu: postawy, dumy, ambicji, poczucia godności osobowej, solidarności i różnych innych charakterystycznych reakcji [Bartnik, 1999b, s. 34; por. Stepulak, 2021, s. 278].

Całość powyższych cech spina rodzaj charakteru narodowego, zwany również osobowością narodową. Naród zapodmiotowuje w sobie w jedyny i niepowtarzalny sposób swoje fundamentalne treści, doświadczenia codzienne, przeżycia czy indywidualność. W tym wszystkim naród posiada jakby „duzę”, swoją prawdziwą głębię, jakby „ja” narodowe, które stanowi specyficzne, nierozkładalne na elementy misterium narodu [Bartnik, 1999b, s. 34].

Trzecim aspektem personalistycznej koncepcji narodu jest aspekt osobowy. Na specyficzną osobowość narodu składa się komponent zewnętrzny i wewnętrzny. Osobowość ta pozostaje w ciągłym procesie stawania się. W tym znaczeniu można mówić o jej samorealizacji i samoaktualizacji w wielu obszarach bytu oraz życia. Te dwa powyższe terminy wpisują się w nurt psychologii humanistycznej. W pewnym momencie rozwoju każdy naród przestaje być bierną wypadkową rozmaitych czynników i chce realizować przynajmniej w części, sam siebie, chce w sposób świadomy swoje życie, własną kulturę, moralność, pedagogię, egzystencję społeczną, historię, politykę

i w ten sposób brać los w swoje ręce [Stepulak, 2021, s. 281-282]. „Przede wszystkim naród posiada istotną strukturę kulturową, którą wytwarza, zapożycza, niekiedy propaguje. W każdym razie nie ma narodu „nagiego”, każdy żyje w postaci kultury. Chodzi tutaj głównie o kulturę duchową, polegającą na przystosowywaniu świata do najwyższych potrzeb ludzkich. Składają się na nią głównie: wyższe idee, wartości, sztuka, nauka, praca, język społeczny, dorobek, wewnętrzna komunikacja społeczna o charakterze duchowym” [Bartnik, 1999b, s. 35; por. Stepulak, 2020, s. 117-126]. Naród zawsze odnosi się do osoby, ponieważ z niej naturalnie wyrasta.

Naród – moralność i religijność

Inną płaszczyzną realizacji narodu jest moralność. Musi on jednak przejść zwycięsko przez próg ambiwalencji: wartości - antywartości, prawdy - fałszu, dobra - zła, pokoju - wojny, sprawiedliwości - niesprawiedliwości, miłości - nienawiści, wolności - niewoli, równości - ucisku. Zdaniem Księdza Profesora Bartnika naród może być dobry, ale i zły lub też może w nim przeważać to, co dobre czy też raczej to, co złe. W rezultacie pojawia się w narodzie pole autopedagogiki [por. Stepulak, 2020a]. W tym znaczeniu naród stawia sobie cele, wybiera wartości, ku którym sam się zwraca i ku którym kieruje następne pokolenia. Posiada on swoje świętości, swoje ideały i swoje powinności. Stąd też podejmuje działania, które prowadzą społeczeństwo do prawdziwych wartości wychowawczych [Stepulak, 2021, s. 282]. „Przy tym też obiera sobie drogi i sposoby zwalczania zagrożeń właściwego charakteru narodowego, unikania dewiacji i chronienia się od patologii narodowej. Naród wierzy w siłę idei samowychowania. Toteż podejmuje to zadanie szczególnie w okresach wielkich kryzysów społecznych” [Bartnik, 1999e, s. 35]. Podstawowym elementem narodu jest państwo, szczególnie w kontekście społecznym i politycznym. Jednakże prymat powinien przypaść społeczeństwu i narodowi, a nie państwu. Naród jako całość broni swego bytu, zabiega

o dynamiczny rozwój, dąży do odrodzenia czy udoskonalenia życia społecznego. Życie narodu posiada jakąś szczególną pozycję, wizję wielkościową, a nawet rodzaj - dobrze rozumianej - mitologii. „Wewnątrz powstaje coś jak pieśń narodu, godność narodu, mistyka narodu, liturgia narodu. Posiada on swój ekran, swoją scenę i swój teatr życia. Dzieje się tu jakiś duch narodu, wielkie wydarzenie, misterium. Jest tu też szczególne miejsce na religię” [Bartnik, 1999b, s. 36]. Profesor podkreślał w swoich pracach szczególną rangę narodu, który stanowi fundament trwałego życia społecznego.

Kolejnym aspektem personalistycznej koncepcji narodu jest aspekt religijny. Chrześcijaństwo nie przeszkadza być narodowi siłą, ponieważ umacnia go, daje mu moc trwania, poszerza i pogłębia jego wewnętrzną wolność. „Niekiedy cały naród można nazwać chrześcijańskim, gdy znaczna jego część wierzy w Boga, jest ochrzczona, żyje Ewangelią i służy bliźniemu według swego najlepszego rozumienia. Katolicka wiara narodu nie przynosi ujmy ani niewierzącym, ani inaczej wierzącym, bo Kościół i jego wyznawcy mają za zadanie realizować rozsądną i wielką miłość narodu, nie chcą ani władać, ani nikogo gnębić, lecz jedynie służyć wszystkim w prawdzie, sprawiedliwości, pokoju, wolności” [Bartnik, 1999b, s. 37; Sujak, 1981, s. 196-212]. Ludzie wierzący wyrażają głębokie przekonanie co do tego, że zarówno człowieka, jak i cały naród stworzył Bóg Ojciec oraz wprowadził go w swoje plany ekonomii świętej. Bóg stwarza naród nie *a part*, jako część z całości, ale powołuje do bytu cały kosmos, całą przyrodę i całą ludzkość. W tym rozumieniu naród realizuje się również w biologii, w historii, w materii, a także w naszym życiu i śmierci, w ustawicznej i wytężonej współpracy pomiędzy stworzeniem i Stwórcą. Bóg daje Chrystusa Społecznego, czyli Kościół, aby wszyscy mogli mocno trwać i inaczej istnieć w szerokim rozumieniu. Istotne jest jednak to, aby przetwarzać się w wolność dzieci Bożych i posiadać wielką cierpliwość, która owocuje dobrem [Stepulak, 2021, s. 283]. Profesor dzieli się pewnym wyznaniem: „Wierzimy, że na każde stworzenie, a więc i na Naród polski idzie Wielki Wiew Ducha,

Wielka Próba Oczyszczenia, ponownie stwarzające Tehnienie Ducha Świętego, który pod wszystkimi okropnościami i nonsensami pozwala nam dostrzegać jakiś sens, daje nam widzenie rzeczy płynące od strony głębi i otwiera nas całych na nieskończoność. W duchu Bożym realizuje naród swego ducha” [Bartnik, 1999e, s. 38]. Można zatem powiedzieć, iż pojęcie „naród” może być również analizowane w przestrzeni religijnej.

Prawa narodu

Ksiądz Profesor w aspekcie powyższej, naukowej refleksji formułuje prawa narodu, odpowiednio odniesione do praw osoby ludzkiej. Nie brakuje w tym precyzyjnego, charakterystycznego dla psychologii osoby języka. A oto one:

- „Prawo narodu do pełnych narodzin i do życia we własnej ojczyźnie.
- Prawo do zachowania życia biologicznego, materialnego, ekonomicznego i duchowego, czyli jakby do pełnej nienaruszalności „ciała” i „duszy”.
- Prawo do uporządkowania miłości własnej, patriotyzmu, pełnej realizacji własnej osobowości.
- Prawo do własnej świadomości, samopoznania, światopoglądu, sposobu życia, cywilizacji, religii.
- Prawo do wolności, pełnej suwerenności, samowładności, decydowania o sobie zgodnie z własnym rozumieniem dobra, w tym i do stanowienia własnego państwa.
- Prawo proporcjonalnego dostępu do dóbr Ziemi, zasobów, surowców, źródeł energii, żywiołów (powietrza, wody, ziemi, roślin), a także do ochrony przyrody własnej; jeśli nawet indywidualne jest prawo własności narodowej, to wspólne wszystkim narodom jest prawo użytkowania świata.
- Prawo do pełnego członkostwa w rodzinie narodów, do udziału we władzach międzynarodowych i ogólnoswiatowych oraz do współgospodarzenia światem i kosmosem.

- Prawo do miłości ze strony rodziny narodów, do akceptacji międzynarodowej, dobrego imienia, sławy narodowej i dostępu do wspólnego *theatrum mundi*.
- Prawo do wolnego zrzeszania się z innymi narodami, do wyboru przyjaciół, sprzymierzeńców, w tym szczególnie do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, obrony i życia w pokoju.
- Prawo do własnej tradycji, autoprzekazu narodowego, dziedzictwa ojców, nie zdeformowanej pamięci narodowej, zachowania głosu własnego sumienia.
- Prawo do korzystania z podstawowych, ogólnych idei, nauki, odkryć, wynalazków, doświadczeń, dóbr kultury, wartości religijnych.
- Prawo do wnoszenia swego najlepszego wkładu w powszechne dobro świata, do odradzania ludzkości, współtworzenia przyszłości i dążenia do wiecznej chwały” [Bartnik, 1999b, s. 41; Bartnik, 2003].

W interpretacji chrześcijańskiej - zdaniem Profesora - naród stanowi większą gałąź na Ludzkim i Bożym Drzewie Życia. Gałąź ta składa się z rodzin, rodów i organicznych wspólnot osobowych, a przez to jest najdoskonalszym rodzajem społeczności ludzkich, powołanych do istnienia w świetle odwiecznych Bożych planów. Odwołując się *implicite* do podstawowych założeń psychologii osoby, Ksiądz Bartnik napisał: „Społeczność narodowa jest społecznością natury ludzkiej i zarazem społecznością osób. Jako pewien rodzaj organizmu posiada swoją sferę materialno-cieleśną oraz duchową. Dysponuje w pewnym sensie wspólną świadomością, wolą, uczuciami i czynem. Można nawet powiedzieć, że ma także jakieś w szerszym znaczeniu swoje „ja”. Oczywiście, naród jest organicznym związkiem rodzin, narodów i stanowi Rodzinę rodzin, a w konsekwencji i wszystkie narody razem tworzą Rodzinę Narodów Świata, gdzie jeden nie jest ważniejszy od drugiego, wszystkie winne być kochane, wszystkie cieszą się nienaruszalnymi prawami „osobowymi” i każdy naród ma jakieś prawo do wspólnego dziedzictwa Ziemi i Kosmosu” [Bartnik, 2005, s. 35; Stepulak,

2020]. Profesor prawa narodu wywodzi z podejścia systemowego, w którym punktem wyjścia jest konkretna osoba [por. Stepulak, 1995; Stepulak, 2010], ujmowana holistycznie.

Zakończenie – ku teologii narodu

Ksiądz Profesor Bartnik pisał dużo o teologii narodu. Teologię narodu nazywa „doctrina sacra”. „Teologia narodu wydaje się szczególnym zespoleniem bytu narodu i jego świadomości. Poza tym wchodzi tu w grę także chrześcijańska świadomość. Jeśli zaś konkretny byt narodu określa w pewien sposób świadomość, to i świadomość ta wpływa w sposób zwrotny na dalsze bytowanie narodu, które jest bytowaniem przecież nie tylko rzeczowym, ale i osobowym. Stawiamy zatem tezę, że teologia narodu wyrasta z samego narodu, ale przy obecności specjalnych czynników pomocniczych” [Bartnik, 1999b, s. 52]. Teologii narodu nie należy rozumieć w sensie jakiegoś objawienia narodowego czy rasowego, millenaryzmu narodowego, utopii chrześcijańskiej, zbiorowej megalomanii czy zwykłego nacjonalizmu lub mesjanizmu [Bartnik, 2001b, s. 212].

Profesor wielokrotnie odwoływał się do nauczania Prymasa Wyszyńskiego na temat narodu [Bartnik, 1982; Bartnik, 2001a]. Naród w tej refleksji stanowi naczelną kategorię myślenia. Pojęcie „naród” rozumiane jest w znaczeniu służebnym w stosunku do osoby ludzkiej i rodziny człowieka, a wreszcie wobec Uniwersalnej Rodziny Narodów. W tym kontekście Ksiądz Profesor pisał m.in.: „Naród powstaje nie tylko przez pochodzenie narodowościowe, ile raczej przez wspólnotę życia materialnego i duchowego - z wyraźną, osobową akceptacją macierzyńskiego charakteru danej czasoprzestrzeni (...) Naród jest wielością doczesną, świecką, autonomiczną wobec Kościoła, posiada swoją własną godność od Pana Stworzenia. Ale nie istnieje tylko na płaszczyźnie stworzenia. Wkracza ona także w świat historii zbawienia. W rozumieniu psychologicznym już u dziecka w wieku przedszkolnym kształtuje się obraz Boga Ojca. „W latach młodości wchodzi bardzo głęboko do wnętrza życia

osobowego. I tak rodzi się Bóg w człowieku, zwykle na miarę tegoż człowieka. Obraz Boga wiąże się mocno z kulturą otoczenia, z naszą historią, z danymi odziedziczonymi, zdolnościami intelektualnymi, rozmiarem psychiki” [Bartnik, 2002c, s. 17; Bartnik, 1990; Bartnik, 1990a]. Tak ukształtowana religijność człowieka staje się również istotnym elementem chrześcijańskiego narodu. Historia Polski ma bowiem długą historię chrześcijańskiego narodu.

Szczególną wartością narodu polskiego jest honor. Zdaniem Profesora: „Honor to poczucie godności i wartości, szacunek w stosunku do własnej osoby, stanowcze trzymanie się zasad etycznych, liczenie się z ludźmi prawymi i nieupadlanie się przed złymi, kierowanie się prawdą, dobrem, czystą miłością i sumieniem” [Bartnik, 2011, s. 29; Bartnik, 2011a]. Człowiek, członek konkretnego narodu „(...) staje się człowiekiem dzięki przeżywaniu takich wartości, jak godność społeczna, pielęgnacja wszelkiego życia na ziemi, zmysł mądrego gospodarzenia światem i kosmosem, mądra „oszczędność” materii, operowanie bytem społecznym, tworzenie sztuki, nauki, kultury” [Bartnik, 1999b, s. 156; Bartnik, 1990; Bartnik, 1999a]. Przedstawiciele opozycji głoszą, że też są Polakami, wielu z nich głosi, że są przyszłością Polski, ale nie mają programu społecznego i politycznego na dzisiaj. Brakuje im wizji życia społecznego, ale przede wszystkim duchowego. Według Księdza Profesora „(...) właśnie chyba to jest po prostu publiczny, pusty ateizm, przejmowany z komunizmu sowieckiego i lewacko - liberalnego (...) przeraża „dawnego” Polaka skrywane i jawne urządzenie życia polskiego według ateizmu publicznego i państwowego. Nawet wierzący prywatnie stają się ateistami publicznie, eliminują religię, wiarę i Kościół, a w ślad za tym i inne najwyższe wartości i idee, jak: miłość Ojczyzny, naród, Dekalog, prawda bezwzględna, altruizm, sprawiedliwość, uczciwość, ofiarność, szlachetność, honor, duma polska, pokój duchowy” [Bartnik, 2018, s. 113; por. Bartnik, 2019].

Ksiądz Profesor Bartnik współczesne czasy określa jako złe dla naszego narodu. „Ani obejrzelśmy się, a grozi nam głębo-

ki upadek religijny, moralny kulturowy i gospodarczy, a nawet zagrożona jest w bycie Ojczyzna. Nie spodziewaliśmy się, że bolszewizm będzie jeszcze tak żywy i popierany, i że tak znaczna część wyższych sfer i polityków będzie jeszcze tak słaba umysłowo, moralnie, duchowo i patriotycznie” [Bartnik, 2012, s. 64]. Cały naród składa się z konkretnych osób, które posiadają godność osobową i honor. Elementem naczelnym narodu, który zapewnia mu trwałość i przyszłość jest religijna wiara, która prowadzi poszczególne osoby do zbawienia [Stepulak, 2021, s. 287]. Naród jest naturalnym systemem wielu osób połączonych wspólnym celem, jakim jest jego jedność, solidarność, autonomia i duma.

Literatura źródłowa

Bartnik Czesław Stanisław. 1954. *Romano Guardini. Metoda witalistyczno-fenomenologiczna*. Lublin: KUL.

Bartnik Czesław Stanisław. 1956. *Formacja światopoglądowa Niemieckiego Ruchu Młodzieżowego w publikacjach Romano Guardiniego*. Lublin: KUL.

Bartnik Czesław Stanisław. 1982. *Chrześcijańska nauka o narodzie według Prymasa Stefana Wyszyńskiego*. Londyn: Odnowa.

Bartnik Czesław Stanisław. 1986. *Polska teologia narodu*. Lublin: TN KUL. II wyd. 1988.

Bartnik Czesław Stanisław. 1990. *Naród i społeczeństwo*. Częstochowa: Kuria Metropolitarna w Częstochowie, Tygodnik Katolicki „Niedziela”.

Bartnik Czesław Stanisław. 1990a. *O polską tożsamość*. Gdańsk: Wyd. IPN.

Bartnik Czesław Stanisław. 1999. *Kościół jako sakrament świata*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 1999a. *Kultura i świat osoby*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 1999b. *Teologia narodu*. Lublin: Kuria Metropolitarna w Częstochowie, Tygodnik Katolicki „Niedziela”.

Bartnik Czesław Stanisław. 2001. *Teologia historii według Leona Wielkiego*. Lublin: TN KUL. Wyd.II.

Bartnik Czesław Stanisław. 2001a. *Pedagogia narodowa prymasa Stefana Wyszyńskiego*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2001b. *Fenomen Europy*. Radom: Polwen.

Bartnik Czesław Stanisław. 2002. *Bóg i ateizm*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2003. *Oto Polska w was jest*. Radom: Polwen.

Bartnik Czesław Stanisław. 2005. *Prawda i wolność*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2006. *Nostalgia*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2009. *Trud i czar myśli*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2010. *Napór zła społecznego*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2011. *Kamienie wołać będą*. Szczepczeszyn: Wydawnictwo JUT.

Bartnik Czesław Stanisław. 2011a. *Ojczyzna w potrzebie*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2012. *Siódma pieczęć*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2013. *Wojna z Kościołem*. Warszawa: SPES.

Bartnik Czesław Stanisław. 2018. *Polska w epoce upadku kultury euro-atlantyckiej*. Lublin: STANDRUK.

Bartnik Czesław Stanisław. 2019. *Ludzka dusza, jaźń i osoba*. Lublin: STANDRUK.

Literatura pomocnicza

Fac Waldemar. 2009. *Wykładowca* [w:] Krzysztof Góźdz (red) In persona Christi. Tom 2. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 861-864.

Góźdz Krzysztof. 2009. *Biografia Jubilata* [w:] Krzysztof Góźdz (red) In persona Christi. Tom 1. Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 19-29.

Kowalczyk Mirosław. 2004. *Działalność naukowa i pisarska Czesława Stanisława Bartnika*. Lublin: STANDRUK.

Kowalczyk Mirosław. 2009. *Działalność naukowa i pisarska Czesława Stanisława Bartnika*. Lublin: STANDRUK.

Kowalczyk Mirosław. 2009a. *Naród* [w:] Edward Gigilewicz (red.) *Encyklopedia Katolicka*. Tom XIII. Lublin: TN KUL, s. 756-758.

Stepulak Marian Zdzisław. 1995. *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*. Lublin: RW KUL.

Stepulak Marian Zdzisław. 2010. *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Stepulak Marian Zdzisław. 2020. *Duchowość chrześcijańska współczesnego człowieka*. Płock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej.

Stepulak Marian Zdzisław. 2020a. *Leksykon etyki zawodu psychologa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Stepulak Marian Zdzisław. 2021. *Psychologia w twórczości Księdza Profesora Czesława Stanisława Bartnika*. Płock: Wydawnictwo Naukowe Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku.

Sujak Elżbieta. 1981. *Duchowość współczesnego średniego pokolenia* [w:] Bogdan Bejze (red.) *Chrześcijańska duchowość*. Warszawa: Wydawnictwo SS. Loretanek, s. 196-212.